

Marco Frei

Szentpétervári kirándulás Mariss Jansons-szal

„...az elmúlt nyolc évben megindult a sztálinizmus rehabilitációja”

Amikor Mariss Jansons a Bajor Rádió számára forgatott TV dokumentumfilm alkalmával Szentpéterváron át kalauzolt, akkor a Bajor Rádió Szimfonikus Zenekarának és az Amszterdami Concergebouw zenekarának vezető karmestere tulajdonképpen szép hazáját akarta bemutatni. Mégis feltárultak a metropolisnak a zenei életben is érzékelhető ellentmondásai és hiányosságai.

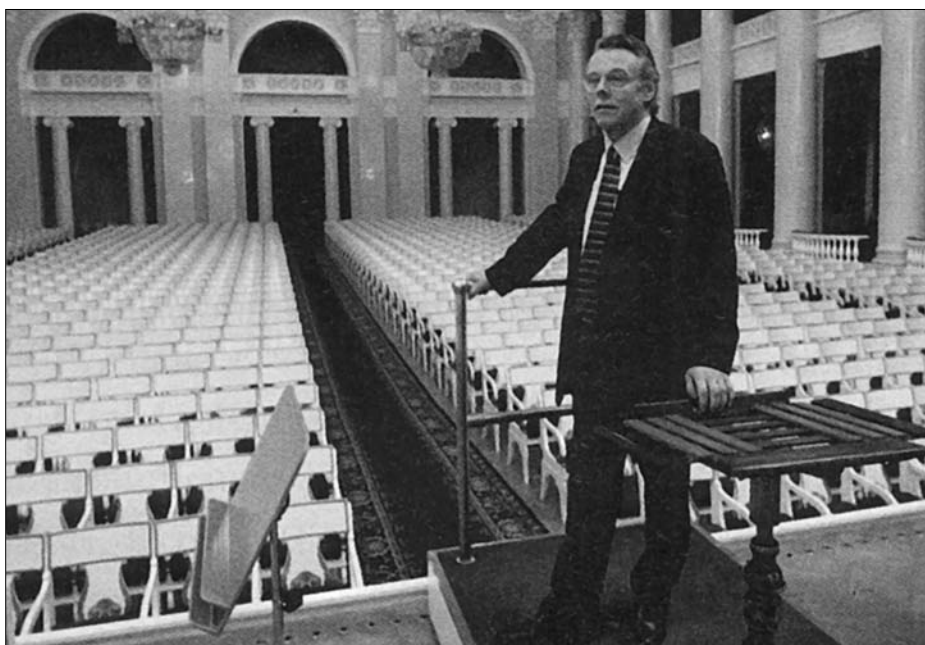
Ha megkérdezik a brit történészt Orlando Figes-t, hogy jelent-e meg részletes nagy könyv a Sztálin éráról oroszul, azt válaszolja, hogy „Nincs ilyen. A kommunizmus összeomlása után tizenhét évvel nem létezik olyan orosz könyv, amely megkísérli a szovjet időket megmagyarázni. Csak egy-egy értekezés foglalkozott a témával, mert a politikai klíma nem alkalmas erre, az elmúlt nyolc évben megindult a sztálinizmus rehabilitációja” Amit Figes itt egy Spiegel interjúban elmondott, tulajdonképpen mindig is sejthető volt.

Jó múlt, rossz jelen?

Figes-nek, aki Londonban oktat, ismernie kell a helyzetet, mivel nemrég jelent meg könyve németül, amely a privát emberek életével foglalkozik a sztálini korszakban. Mariss Janson válasza viszont némileg másképp hangzik: „Senki sem kívánja vissza a szovjet diktatúrát”, állapítja meg, „de a kultúra szenved manapság.” Egy pétervári kritikus még tovább megy: „Nemcsak hibák voltak. A kultúra támogatása korábban jobb volt – azért is, mert a szovjet hatalom birtokosainak a Nyugattal szemben ez presztízs-kérdést jelentett.”

Van ebben valami. Sőt még több is, mint amit az ember erről először feltételezett. Világossá az akkor vált, amikor Jansons egy TV-dokumentáció miatt Szentpéterváron kalauzolt. Ez az ő valóságos otthona, „Itt lettem azzá, ami ma vagyok”.

Visszatekintés: Rigában 1943-ban, a lett város zsidó gettójának rejtékhelyén január 14-én született Jansons. Anyjának el kellett rejtőznie vele a várost elfoglaló német

Mariss Jansons a szentpétervári Filharmóniában, fent Nikolai Rabinovics és Jevgenij Mravinszkij (jobbra) fényképe előtt.

nemzetiszocialisták elől, akik az anya édesapját és bátyját akkor már kivégezték. Jansons nem szívesen beszél erről. Miután apja 1956-ban a Leningrádi Filharmonikusoknál a karmester Jevgenij Mravinszkij asszisztense lett, az egész család elköltözött a Néva partra. A fiatal Mariss Jansons

fejlődési folyamatában a konzervatórium speciális zeneiskolája volt az első állomás. Itt 1962-ig készítették fel konzervatóriumi tanulmányaira. Amikor Jansons régi iskolájának folyosóin bolyong, egy másik korba, egy másik világba merül el. „Ha régi növendékeink meglátogatnak minket,

újból gyerekekké válnak”, mosolyog egykori diáktársa, a mai igazgatóhelyettes Natalia Uszakova. Csodagyerek volt Jansons? „Szorgalmasan dolgozott, fegyelmezett volt és céltudatos”, számol be róla. Végül Jansons-nak szabad volt a hangképzés egy tanárát is helyettesítenie, a zongorista Grigori Szokolov egyike volt növendékeinek.

„Ennek az iskolának én nagyon hálás vagyok. Azzá nevelt, ami ma vagyok.” Annál inkább fájdalmas Jansons számára az iskola el nem palástolható rossz állapota: Sürgősen felújításra szorulna, ráadásul egy tanár havi bére átszámítva 95 euró. Mária tanárok és növendékek fogyatkozásáról suttoznak. „Az iskola a maga területén a legjobb”, állapítja meg egy növendék, hogy azonnal relativizálja is kijelentését: „Persze az orosz körülményekhez képest.” Egy hang kiegészíti, hogy a körülmények „nagyon rosszak”. Hogy a nevét meg lehet-e említeni? „Inkább nem” – ezt Szentpéterváron gyakran hallani.

„Fájdalmasan érint a régi iskolám állapota”, ismeri be Jansons. „Nagyon hálásak vagyunk, hogy Jansons máris díjat alapított”, hangsúlyozza Valentina Fedoszeva, a Konzervatórium speciális zeneiskolájának igazgatója. Nemrég 10 000 dollárt (kerekén 7400 eurót), adományozott Jansons az iskolának. Ezáltal a nemzetközi versenyeken a növendékek részvétele is lehetővé válik. Jansons nem az egyetlen híres személyiség, aki a speciális zeneiskola padjait koptatta, a csellista Mischa Maisky (litvánul: Mía Maiskis) is itt tanult.

Eltitkolt história

Jansons osztályába járt Szolomon Volkov, aki feljegyezte Dmitri Sosztakovics visszaemlékezéseit és kiadta azokat az 1970-es évek végén amerikai száműzetése alatt. Eredetiségét még ma is élénken vitatják. Vajon Volkov hazug és hamisító, mint ahogy még ma is gyakorta állítják? „Nem”, válaszolja Jansons röviden és tömören. „Jól ismerem őt. Ha New Yorkban vagyok, találkozunk. Képzett és kultúrált ember.” Beszélgetett Volkov Sosztakovics-csal? „Azt gondolom, hogy igen. Hogy miről, azt természetesen nem tudom megmondani.”

Arról meg van azonban győződve, hogy Sosztakovics annakidején szenvedett a szovjet éra alatt: „Hiszen ez a visszaemlékezések lényeges pontja.” Ezt Oroszországban szeretik elfelejteni. A leghesesebb támadás éppen az orosz Sosztakovics-kutatás részéről éri a kiadványt, habár a könyv még

maig sem jelent meg orosz nyelven. Úgy tűnik tehát, hogy Oroszországban a történelem nagy részét gyakorlatilag még nem dolgozták fel, hanem a szőnyeg alá söpörték.

Ha Fedosszevának felteszik a kérdést, hogy a speciális zeneiskolát miért 1936 augusztusában alapították, meglehetősen csodálkozva tekint az emberre. Ha az iskola igazgatónőjét azzal a ténnyel szembesítik, hogy az iskola alapítása a sztálini kulturális forradalommal (1936–1938) függött össze, azt kérdezi: „Mi köze a mi iskolánknak Sztálinhoz?” Igen sok. Tekintsünk vissza 1936-ra: január 28-án jelenik meg a szovjet pártorgánumban, a Pravdában az izgató cikk „Káosz zene helyett”, amelyben Sosztakovicsot és operáját a Lady Macbeth-et masszívan megtámadják. Megindul egy féktelen kampány a teljes művészi- és kulturális élet ellen, amely a sztálini kulturális forradalomban szélesedik ki. Számos röpiratot nyomtatnak, amelyekben az ifjúságnak az uralkodó ideológia felfogásában való jobb művészi nevelését is szorgalmazzák. A művészi ügyek bizottsága ehhez irányelveket fogalmaz meg: ebben a kontextusban szerepel a speciális zeneiskola. Ez nem elítélendő, de ennek tudata fontos volna. Ezzel szemben Fedoszeva a zene-történet tanárától kér tanácsot. Ő csak a Sosztakovics elleni támadásról tud, kulturális forradalomról nem óhajt beszélni.

Az elmúlt idők varázsa

Így aztán sok kérdéssel távozunk a speciális zeneiskolából, hogy újabbak merüljenek fel. Mert Szentpétervár a kirívó ellentmondások metropolisa: morbidan szép, pompásan hanyatló, hangosan elhallgatott. Ez illik ahhoz a városhoz, amely Szentpétervárból Petro- és Leningrádon keresztül újra Szentpétervárrá változott. Az öt évvel ezelőtti 300-éves jubileum alkalmával felpolírozott homlokzatok mögött még mindig több család lakik az egykori szovjet „kommunális lakásokban” egy fedél alatt. Jansons elkeserítik az ilyen visszás állapotok, mégsem szeretne elköltözni.

Jelenleg leginkább Münchenben és Amsterdamban tevékenykedik, mégsem adja fel a lakását és vidéki dácáját. Szentpétervár számára mindenképp előtt egy gazdag kulturális örökség. „Hát nem csodás?” lelkesedik Jansons, a pétervári Filharmónia karmesteri- és pompás szólista szobáiba lépve. Sosztakovicsnak számos művét itt mutatták be, és egyúttal innen indult a pétervári „Jansons-dinasztia” útja is.

Tanulmányai után, amelyek 1969-ben Ausztriába Hans Swarowskyhoz és Herbert von Karajánhoz vezették, 1971-ben lett Jansons, mint korábban apja, Mravinszkij asszisztense. Két évvel később kinevezték a Leningrádi Filharmonikusok másodkarmesterévé. A Filharmónia falát. Jansons apjának és Mravinszkijnek képei díszítik. „Nézze csak, micsoda autoritás!” szemléli Jansons a Mravinszkij képet: „Sokan féltek tőle.” Még olyan hírességeknek is mint David Ojsztrah, Msztjiszlav Rosztropovics vagy Sztjatoszlav Richter el kellett némulnia, ha Mravinszkij belépett a terembe.

Az ünnepélyes vörös szólista szobában ismét egy gazdagon díszített történelmi cári zongora áll az Ermitázsból. Jansons azonnal a billentyűkhöz nyúl. „Ajvė – kérem, vegyék tekintetbe, hogy tulajdonképpen hegedűs vagyok.” Jansons filharmóniai emlékeihez tartozik a kisterem is: „A Filharmónia kistermében, ahol Glenn Gould debütált Oroszországban, a Szovjetunióban elsőként eldirigáltam Haydn minden londoni szimfóniáját” Azt, hogy Jansons apját követte Mravinszkij asszisztensi pozíciójában semmiképpen nem érezte előnynek, inkább nyomásként ült rajta, ami végül is a hírnevéhez vezetett.

A speciális zeneiskola után a konzervatórium következett. Itt hegedülni, zongorázni és dirigálni tanult. Jansons nagy tisztelettel lépett be a termekbe, ahol Sosztakovics és Szergej Prokofjev tanítottak. A múlt varázsa azonban hamar szertefoszlott, amint a főiskola igazgatójával Alexander Csajkovszkival a mai viszonyokra terelődött a szó. Arra a kérdésre, hogy jelenleg tanul-e itt egy kis Jansons azt felelte: „Sajnos nem, de én reménykedem.” Annál inkább örült a zeneszerző unokaöccse Boris Csajkovszkij, hogy Jansons április közepén profikkal és amatőrökkel egy Carmen előadást vezényelt. Mert „Egyesek azt mondták: most megtudtuk, hogy miért tanulunk itt.”

Vesztesek és nyertesek

Kissé tanácstalannak tűnik Csajkovszkij mosolya. „Észak Velencéjében” ugyanis ma vesztesek és győztesek vannak, közöttük nincs semmi. A pétervári zenei életben sincs ez másképpen, a Jansons által olyan nyira szeretett speciális zeneiskola és a konzervatórium is közismerten a vesztesek közé tartozik. Nyertes ezzel szemben nagyvonalú támogatással a Mariinszki Színház. Így 2010 novemberére közpénzből finanszírozva a második játékszínt tervezik. Már 2006 novemberében megnyílt kitűnő

akusztikával az új koncertterem, amit Valery Gergiev a Mariinszki Színháznak szánt, erre szponzorok adták a pénzt.

„Mindez paradoxnak tűnik” szögezi le Jansons. „De nem paradoxon-e az is, hogy Szentpétervárnak a Filharmóniával és az új koncertteremmel két akusztikailag kitűnő terme van, míg ilyen a gazdag zenei városban Münchenben hiányzik?” Ezzel Jansons kedvenc témájához érkezett. Vezető karmesterként a Bajor Rádió Szimfonikus Zenekaránál ugyanis fáradhatatlanul száll síkra új koncertteremért Münchenben, és minden érv az ő oldalán áll, mivel: „A Filharmónia a Gasteigben ugyan nagy, de

akusztikailag teljesen alkalmatlan. A Herkulesaal ugyan akusztikailag jó, de nagyzenekari műveknek túl kicsi.”

Az új pétervári koncertteremmel azonban van egy kis probléma: „Túl kevés a közönség”, nyilatkozott Okszana Tokranova sajtószóvivő. Ez a hiba magában a teremben rejlik, mivel a pétervári Filharmónia jól látogatott koncertekkel már bizonyított. Az új 1100 fős Mariinszki terem nem túl nagy, de egy szimfonikus zenekar számára a színpad túl kicsi. Jó program-koncepcióra volna szükség. „Ezen dolgozunk”, mondja Tokranova. Az, hogy a termet miért építették egyáltalán, rejtély marad. Azt rebesgetik,

hogy a Filharmónia terme a város jelenlegi hangadó karmestereinek, Yuri Temirkanovnak és Gergievnek szűk lenne.

Van még egy másik probléma is: a jó hangversenytermeket jó zenével kellene megtölteni. Eközben nem titok, hogy az egykori Leningrádi-, ma Szentpétervári Filharmónikusok veszettek fényükből. Így aztán mindenütt beszédes hallgatag kérdőjelek vannak. Hirtelen megpillantja Jansons az egykori szovjet Úttörő Palotát, ma az Alkotás Palotáját. „Tíz évig vezetem az ottani gyermekzenekart, a legjobb volt az egész Szovjetunióban. Ma ilyesmi már nincs Oroszországban.” (Das Orchester 2008/12)

Koncertélmény a lakásban

Petrovics Eszter a közvetítések kulisszatitkairól

Egy hangversenyteremben 1000-2000 ember hallgathat meg egy előadást, a tévéképernyők előtt ülve azonban akár több millió.

S bár az élő zene varázsát nehéz felülmúlni, a közvetítés adott esetben mégis hozzáadhat valamit az előadott produkcióhoz.

Arról, hogy hogyan kell felkészülni az élő közvetítésre, a koncertfelvételekre, hogy mire kell figyelnie a rendezőnek, Petrovics Eszter

beszél, aki számos színház-, opera- és hangversenyközvetítést irányított már. Azt mondja, a nézettségi adatok azt igazolják,

ha főműsoridőben sugároznak egy koncertet vagy egy operát, akkor igenis nagyon sokan kíváncsiak rá.

I *Hogyan kezd neki a munkának és mennyire feltétel a kotta-olvasás egy koncertközvetítés rendezőjénél?*

– Szükség van rá, hiszen az ember a partitúrával a kezében tervezi meg a közvetítést. Miközben meghallgatja az adott darab felvételét, bejelöli a kottában, hogy hol melyik hangszercsoportra kell figyelni, a közvetítés vagy a felvétel során kit, melyik szólistát kell mutatni. A rendezőnek ilyenkor azt is végig kell gondolnia, mikor melyik zenei motívumot tartja a legfontosabbnak: a pizzicatót vagy akár az ellenszólamot. Mert nem mindig csak a fődallamra kell koncentrálni... Azon is érdemes eltöprengeni, hogy egy zenei ismétlés esetén ne mindig ugyanazt mutassuk meg a nézőknek. Nekem kihívást jelent, hogy egy ismert, sokszor közvetített kompozíciónál képes vagyok-e olyan apró érdekességekre felhívni a figyelmet,

amit korábban más még nem mutatott meg. Persze, néha csak a képernyőn derül ki, hogy mindez hogyan mutat... Ezért is fontos, hogy legyen legalább egy olyan próba, amikor mindezt ki lehet próbálni, hiszen legalább 6-8-10 kamerával dolgozunk. De még most is, ha sokszor közvetített darabról készül felvétel, akkor is át kell rágni magam ütemről ütemre a kottán. Még ekkora rutinnal is sok órát vesz el a felkészülés.

I *Mi történik az élő közvetítéskor?*

– Tulajdonképpen ugyanaz, mint egy felvételnél, csupán az izgalom nagyobb, hiszen, ha hibázunk, nincs mód a javításra. A közvetítő kocsiban ülve a kidolgozott partitúrából diktáljuk a kameramanoknak (akikkel összeköttetésben vagyunk fülhallgatón keresztül), hogy ki mit mutasson, hogy az adott zenei ponton be lehessen vágni. Lát-

juk az összes kamera képét, és természetesen a kimenő adásképet is. Azért is fontos, hogy mindent alaposan lepróbáljuk, mert ha kicsit is odébb mozdítják valamelyik hangszert, vagy egy kicsit arrébb ül vagy áll egy muzsikusz, akkor a közvetítéskor szembeesülünk azzal, hogy csak az nincs a képén, aminek látszania kellene... Néha már 10 centiméter is számít... Egyik „felejthetetlen” küzdelem volt, amikor Ravel Bolero-jánál a kisdobot csak a próbán láttuk teljes egészében...

I *Ilyen helyzetben mit lehet tenni?*

– Először úrrá kell lenni mindannyiunknak a kétségbeesésen és a tehetetlenségen. Óhatatlan, hogy egy ilyen feszült helyzet kapkodást eredményezhet, hiszen megvan a kamerák sorrendje, egyetlen eltéréstől már minden borulhat... Ilyenkor kell rugal-